

מכתב בענייני חינוך*

י"ז אייר תשמ"א, זום ה' לסדר אם בחקותי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם אותם. לכבוד ר' מרדכי עמנואל שליט"א, קיבוץ שעלבים.
ראש הישיבה ר"י גוסטמן שליט"א קיבל את שאלתך בענין חינוך, וביקש ממני לכתוב לך את תשובתו.

הנה, ענין חינוך הבנים אינו רק מצוות עשייה, שהמצוה לעשות דבר, ובעשיית הדבר קיים המצוה; מצות חינוך היא מצוה לעשות פעולות להגיע אל תכלית, דהיינו להדריך ולהריח את הבנים ביראת ה' ובאהבתו, וישמח הבן בלימוד ובקיום המצוות, ולא יעשה רק כעול המוטל עליו מהוריו, אלא שתחילת לימודו יהיה באופן שהתלמיד ילך בדרך זו כל ימי חייו.

והנה, כשם שפרצופיהן של כל אחד אינם דומים זה לזה, כך דעותיהם ומידותיהם וכישרונותיהם של כל אחד הם טיפוס מיוחד, וצריכים חכמה גדולה וסיעתא דשמיא לחנך כל אחד לפי הדרך המסוגל לו, כמו שכתוב 'חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה'. ומפוסק זה אנו לומדים שני דברים. א: החנוך לנער הוא על פי 'דרכו', דהיינו שיש לכל נער דרך שמסוגל לו, והדרך בחינוך צריך להתאים לתנאים המוצרכים ליחיד. וב: 'גם כי יזקין' - שתכלית החינוך הוא שלא יסור ממנה גם כי יזקין. כל ילד בהתפתחותו צריך למלמד, וגם צריך להתרגל בעבודה בעצמו, דהיינו שבעצמו ילמוד ויעשה מצוות ויתחנך ברגשי היראה. ועוד צריך ילד רך בשנים עיתים להתפתחות הגשמית, כמ"ש בבבא בתרא כא, א' ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע, ועיין בתוס' ד"ה כבן שכתב כבן שש בבריא כבן שבע בכחוש. וכן כתב בספר החינוך מצוה תי"ט "וראוי לכל בן דעת שיתן לבו שלא להכביד על הילד בלימוד בעודנו רך האברים ורך הלבב, עד שיגדל ויתחזק כח לבו ותוקף אבריו ועצמותיו ימלאו מוח ויוכל לסבול יגיעת הלימוד". עכ"ל. והטעם בזה הוא פשוט כמו שכתבנו, שמצות

* הרב ישראל זאב גוסטמן זצ"ל נולד בליטא בשנת תרס"ז ולמד בישיבותיה. בגיל צעיר נודע כעילוי, ומונה כדיין וראש ישיבה בוויילנה. בשואה נהרג בנו הקטן, ובחסדי שמים שרד עם אשתו ובתו. לאחר שנים בארה"ב עלה ארצה בשנת תשל"א והקים בשכונת רחביה שבירושלים את ישיבת 'נצח ישראל'. משיעוריו נדפסו שמונה כרכים בשם 'קונטרסי שיעורים' (על שלושת הבבות, כתובות ונדרים, גיטין וקידושין, וזה עתה יצא לאור הספר 'קונטרסי שיעורים' על מסכת יבמות). הרי"ז גוסטמן נפטר בירושלים בכ"ח בסיון תשנ"א, וכבוד גדול עשו לו במוותו. מכתב זה הוא תשובה שהשיב לאחד משומעי לקחו, הרב מרדכי בר"ש עמנואל (כעת בביתר עילית), והוא עוסק בכמה מעקרונות החינוך היהודי. התשובה נכתבה בשמו בידי חתנו הרב מיכל ברניקר שליט"א, ממלא מקומו בראשות הישיבה ועורך כתביו, שעבר שוב על הדברים עובר להדפסתם ואישרם, ויישר כוחו. המכתב מובא כאן לזכרו ולכבודו של הגאון זצ"ל במלאת עשרים שנה לפטירתו. (וע"ע להלן עמ' 56-57).

החינוך אינה רק מצוות עשייה שעושים מעשה ונפטרים, אלא שמצות חינוך היא לעשות פעולות שגם כי יזקין לא יסור ממנה.

ועוד יש להוסיף במצות חינוך, שיש בה שתי מצוות. האחת, שהאב חייב ללמד את בנו לכל הפחות [וז"ל החינוך מצוה תי"ט] 'עד שידע לקרות בספר תורה ויבין פירוש הכתובים כפשוטו'. עכ"ל. ויש עוד מצוה, כמ"ש בקידושין דף ל, א' ושננתם - שיהו דברי תורה מחודדים בפיך, שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד' וכו'. ופשוט דזהו בכל התורה כולה, כמ"ש שם שמלמדו 'מקרא משנה ותלמוד אגדות והלכות', שאל תגמגם אלא אמור לו מיד. ביאור הדבר, שאם לא לימדו לקרות בספר תורה על זה כתב החינוך שביטל מצות ושננתם ולא יצא ידי חובת המצוה כלל, אבל עד שילמדו כל התורה וידעה בלי גמגום עדין אביו מקיים מצות ושננתם, שהוא מצות חינוך. [ובאופן הלימוד בתורה עי' ברכות ו, ב רש"י ד"ה אגרא דפרקא ורש"י ד"ה אגרא דשמעתא, ושם בדף מז, ב רש"י ד"ה שלא שימש ת"ח]. וכמו שהוא בלימוד תורה כן הוא ביתר הדינים שבמצות חינוך - דעד שיגיעו מעשיו ומידותיו למעשה אבות העולם שכך חשק ה' בהם עדיין הוא מקיים מצות חינוך, ולזה צריך שישם מגמתו ושאפתו.

ועל פי זה מוסברת הברכה 'שימך אלוקים כאפרים וכמנשה' שאנו מברכים בה את הילדים. וקשה, איך נעזי פנינו לבקש בקשה גדולה כ"כ שיהיו כאפרים וכמנשה, ומדוע לא נברך אותם שיהיו כחפץ חיים זצ"ל, שבוודאי אושר גדול יהיה לנו אם בנינו יהיו כחפץ חיים? אלא ששאפתנו צריכה להיות שיהיו כאבות העולם, ולזה אנו צריכים לתת מאווינו ותכלית החינוך, ואם נשתדל שיהיו כאבות העולם - אז יהיו בני תורה, ואל לנו לוותר על כיוון ותכלית זה.

אבל לפי מה שביארנו שתכונות כל אחד שונות, וצריך חכמה מיוחדת לחינוך כל אחד, לפעמים צריכים נסיגה קטנה אחורנית בכדי להשיג אחר כך התקדמות גדולה קדימה. וכיון שכל ילד שונה מחברו, לכן לכל ילד ובכל מצב יש דרך אחרת, אבל העיקר הוא לדעת ולכוון בתחילה שסוף כל הדרכים יגיע אל התכלית המבוקש.

ועל פי זה נראה לפרש הגמ' בשבת קד, א שנדחקו בה כמה מפרשים, 'אמרי רבנן לריב"ל אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימות יהושע בן נון לא איתמר כוותיהו' וכו', עיין שם הסוגיא. והנה קשה, מה מלמדנו שצריך ללמד לדרדקי? ונראה שמשמיענו שבתחילת לימוד קטנים, כשהם דרדקי, כשמלמדם אלף בית, כבר מוסרים להם משלים שידיעתם הוא בסודות התורה הגדולים והמופלאים. דבשעת לימוד אלף בית אין התכלית רק אלף בית, וכשיזכה ללמוד חומש אז התכלית הוא ללמוד חומש וכן במשניות ובגמ', אלא שתחילת לימודו הוא על מנת ללמוד לאח"כ כל התורה כולה, ואפילו סודות שלא הודיעום בימות יהושע בן נון. ולהאריך בדברים אלו צריך קונטרס מיוחד, ובפרט שכל יחיד הוא עולם מלא.

לכן ישתדל שאופן הלימוד יהיה כזה המביאו לתכלית המבוקש כמ"ש.

וה' יצליח דרכו לגדל דור ישרים אשר צדיקים ילכו בו.

הכותב בשם הראש ישיבה ר"י גוסטמן שליט"א, מיכל ברניקר